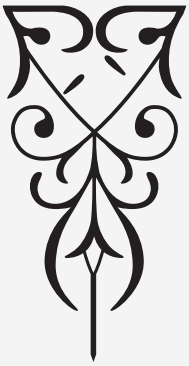

מלאכת טוחן

סימן שכא, ז-יב

תוכן מלאכת טוחן

פתיחה למלאכת טוחן 183

א. היתר טחינה בקת הסכין 187
לדוך פלפלים • כתישת מלח

ב. טחינת מאכלים שאינם גדולי קרקע 189
חיתוך בשר • גרידת גבינה

ג. טחינה בגידולי קרקע 190
איזו פעולה נקראת טחינה ובאלו גדולי קרקע אסורה הטחינה • לפורר לחם לתרנגולים [האם יש טחינה אחר טחינה] • טחינת מאכלים מבושלים

ד. היתר טחינה לאלתר 194
טחינת מאכלים לאלתר • טחינת תבלינים ושאר דברים שאינם נאכלים אלא על ידי תערובת • טחינת שאר דברים לאלתר

פתיחה למלאכת טוחן

מקור המלאכה במשכן

מלאכת טוחן נעשתה במשכן עבור עשיית הסממנים שנועדו לצביעת יריעות המשכן (בצבעי תכלת, ארגמן ותולעת השני)[1] או לשם הכנת המנחות[2].

מהות המלאכה

לקיחת גוף אחד וחילוקו לגופים רבים, וכל העושה דבר הדומה לזה הרי זה תולדת טוחן (רמב"ם פ"ז ה"ה).

אופני הטחינה

טחינה נעשית בדרך כלל על ידי אדם שמשתמש בכלי טחינה, כאשר אופן טחינה זה הוא החמור ביותר. כלל נקוט בידנו: ככל שהדרך בה נעשית הטחינה אינה דומה לזה (כגון שמשתמש בכלי שאינו מיועד לטחינה או שטוחן מאליו ללא מגע יד אדם), חומרת הטחינה פוחתת.

לפי זה ניתן לחלק את אופני הטחינה לחמישה חלקים (מהחמור לקל):

א. טחינה[3] בכלי שמיועד לטחינה אסורה מהתורה, אף אם חותך על מנת לאכול לאלתר[4].

ב. טחינה שנעשית בכלי שאינו מיועד לטחינה, לדעת רוב הפוסקים[5] אסורה רק כשהיא נעשית עבור שימוש לאחר זמן, אבל כשטוחן על מנת להשתמש לאלתר - מותר[6].

---

1 בגמרא (שבת עד:): שבק תנא דידן בישול סממנים דהוה במשכן ונקט אופה. וכן כתבו רש"י (עג. ד"ה האופה) ותוספות (עג: ד"ה מפרק).

2 כן כתב בחידושי רבינו אברהם בן הרמב"ם בשם רב האי גאון (נדפסו בתחילת ספר מעשה רוקח, והובאו באגלי טל בפתיחה).

3 כגון מכתשת (רמב"ם פ"ח הט"ו, פכ"א ה"כ) או ריחיים של יד (אגלי טל סק"ה).

4 כן כתב הריב"ש (סי' קפד) והובא בשו"ע (שכא, י). וכן כתב המ"ב (סקל"ו).

5 כמו שכתב בשו"ת הרשב"א (ח"ד סי' עה) שמותר לחתוך בסכין סילקא דק דק אם עושה כן לאלתר והביאו הר"ן (לב.), וכן כתב בהגהת הרמ"א (סע' יב). וכן הסכימו יתר הפוסקים, מלבד שלטי הגיבורים (לב. סק"ג) המובא במג"א (סקט"ו) והחזון איש (סי' נז ד"ה אבל) שאסרו חיתוך אוכל לאלתר.

6 חילוק זה מובא בביאור הלכה (סע' יב ד"ה מידי) בשם הפמ"ג (מש"ז סק"י), ומבואר מדבריו שישנה השוואה עקרונית בין מלאכת בורר למלאכת טוחן, וכשם שהבורר בנפה וכברה חייב אף כשעושה כן על מנת לאכול לאלתר, כן הטוחן בכלי המיועד לטחינה חייב אף אם כוונתו לאכול לאלתר. וזהו טעמו של הריב"ש (סי' קפד) שאסר לחתוך גבינה במורג חרוץ בעל פיפיות אף כשעושה כן לאלתר. ולפי זה הוסיף לבאר, שכשם שברירה בידו מותרת

אם הכלי אינו מיועד לטחינה אבל ניתן לבצע בו טחינה בקלות - יש אוסרים להשתמש בו מדרבנן אף אם משתמש בו לאלתר[7], ויש מתירים[8].

ג. טחינה בכלי שאינו מיועד כלל לטחינה, כגון שדך פלפלים בקת הסכין, מותרת[9].

ד. טחינה באמצעות הידיים – אם אינו משתמש בכלי אלא חותך בידו בלבד, נחלקו הפוסקים אם שייכת בזה טחינה או לא[10].

על מנת לאכול לאלתר, כי נחשב הדבר דרך אכילה, כן יש היתר לחתוך בכלי שאינו מיועד לטחינה אם עושה כן על מנת לאכול לאלתר, ולכן החותך בסכין על מנת לאכול לאלתר מותר, כי הסכין אינו מיועד לטחינה (ובפס"ת סק"ט אות ב כתב שבסכין הוי איסורו מדרבנן בלבד והתירוהו כאשר עושה כן לאלתר, ודבריו תמוהים).

7 כן כתב הביאור הלכה (ד"ה מידי. ובמ"ב סקמ"ה) ולכן אסר להשתמש בסכין גדול שנקרא הא"ק מעסע"ר, שדינו כמו קנון ותמחוי שאסרו לברור בו מדרבנן (עד:) הכי נמי בענייננו אסור לטחון בו מדרבנן. וכן משמע באגלי טל (סקכ"ג אות ז), וכן כתב להלכה שביתת השבת (הלכה ה).

8 ערוך השולחן (סע' ט) ציין שראה מפקפקים לאסור לחתוך בהא"ק מעסע"ר הבצלים, ולא נהירא כלל שזהו גם כן סכין ... ולמה נאמר שבנות ישראל עושות שלא כדין ע"ש. וכן בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד טוחן אות א) כתב על ערוך השלחן שצדק מאוד, אבל מן הראוי להחמיר בלא צורך גדול.

בדין שימוש בקוצץ ירקות המכונה "סלייסר", עיין בפס"ת (הערה 142) שמצדד לאסור. ושאלתי למו"ר הגר"ד ליאור שליט"א ואמר שמותר, כי אינו כלי טחינה אלא כלי חיתוך ירקות בלבד וצירף עוד דעת הרא"ש ותוספות שאין איסור טחינה בירקות שנאכלים חיים. ולענ"ד נראה לומר שהדבר תלוי במחלוקת ערוך השולחן (הנ"ל) והמשנה ברורה (הובא בהערה הקודמת) לעניין שימוש בהא"ק מעסע"ר, שלפי המ"ב יש לאסור שימוש בו מטעם שהוא מיועד לחיתוך דק דק, ואילו לערוך השולחן גם באופן זה יש להתיר.

[הערת הגר"י אריאל: אתם תולים זאת במחלוקת המשנ"ב וערוה"ש לענין האק-מעסער שאינו כלי המיוחד לטחינה בלבד ולכן לדעת ערוה"ש אפשר לקצוץ בו בשבת בצל וביצה קיצוץ דק. לענ"ד נ"ד שאני. אומנם האק-מעסער אינו מיועד רק לקיצוץ דק דק, אך עיקר שימושו הוא קיצוץ כזה. לחיתוך גס מעדיפים להשתמש בסכין רגיל. המשנ"ב לא אסר לגמרי את השימוש בהאק-מעסער אלא רק את הקיצוץ דק דק. אך מי שרוצה לחתוך בו חיתוך גס משמע שמותר. משא"כ הסלייסר הוא מעיקרו רב שימושי, הוא משמש גם לחיתוך דק וגם לחיתוך גס. ואכן חיתוך דק בודאי שאסור בשבת משום טוחן. אך באשר לחיתוך גס, כגון בשלושה-ארבעה סיבובים בלבד צ"ע האם הדבר מותר. האם עצם השימוש בכלי זה אסור, ואם מותר מהו הגבול המותר? אומנם יש מקום לאסור את עצם השימוש בכלי זה משום שהוא משמש לטחינה אסורה ויש חשש שאדם יסובב בו סיבובים מיותרים ובכך יעבור על איסור טוחן. אך לת"ח שייזהר מלעבור את הגבול המותר אולי יש מקום להתיר. עכ"ל].

מותר להשתמש בקוצץ ביצים כיון שמיועד רק לפריסת פרוסות ואין זה נקרא טחינה (פס"ת סקי"ג בשם פוסקים).

9 כמובא בשו"ע (שכא, סע' ז-ח).

10 מובא בגמרא (שבת קכח.) שמותר לקטום ביד חבילות פיאה ואיזוב וקורנית [מיני עשבים] ולאכול "ובלבד שלא יקטום בכלי", ופירש רש"י (ד"ה שלא יקטום בכלי) בזו הלשון: כדרך חול כדאמרינן (שבת עד:) מאן דפרים סילקא דמי לטוחן. עכ"ל. וכתב הב"י (שכא, יב) שמשמע מדבריו שאין חייב אלא כשטוחן בכלי, והסתפק האם כשחותך בידו אסור מדרבנן

ה. טחינה ללא שימוש בידיים – הטוחן על ידי כלי טחינה שטוחן מאליו ללא שימוש בידיים, כגון הנותן חיטים לתוך ריחיים של מים, יש אומרים שפטור ויש אומרים שחייב[11].

איכות ודקות הטחינה

נחלקו הראשונים האם חייב רק כשכותש את המאכל כקמח או אף כשעושה חיתוך דק דק, ולהלכה נפסק להחמיר[12]. אבל אם אינו חותך

או לא. מאידך, הרא"ש (ביצה פ"ד סי' ד) אסר לבקע ביו"ט עצים המיועדים להסקה, והבינו הטור (סי' תקא) והב"י (שם) שמסתימת דבריו משמע שיש לאסור זאת בין אם מבקע ביד ובין אם מבקע על ידי כלי. אמנם הרש"ל (ישי"ש, ביצה פ"ד סו"ס ז) חלק על הבנת הטור והב"י, וכתב: אדרבה, מאחר שהרא"ש תולה האיסור באב מלאכה, ביד שרי, שאין טחינה אלא בכלי, ואפילו פלפלין, ששייכת בהם טחינה, לא תמצא בשום מקום לאסור ביד כי אם בכלי, על כן נראה דשרי לדברי הכל. בתוספתא (פ"ג ה"י) מובא: לא יתן אדם אבן ע"ג בקעת, כדי לשוברה, אבל מכניסה בחור, ושוברה, אלמא דשרי לבקוע ביד. עכ"ל. ובשביתת השבת (כללי מלאכת טוחן בר"ר סק"ו) הביא את הדעות השונות וחילק בין דבר שדרכו בחיתוך ביד שחייב בין ביד בין במכונה, לבין דבר שדרכו בטחינה בכלי שפטור. וכן עיין בתהלה לדוד על המובא בשו"ע (שכא, ח) שמותר לכתות מלח ביד של סכין ובעץ הפרור כיון שזו טחינה בשינוי גדול, ותמה על זה התהל"ד מהמובא בדברי הרמ"א (שכא, יב) שאין איסור לפורר לחם מטעם שאין טחינה אחר טחינה, משמע שאם לא כך היה לנו לאסור. וכן בשו"ע (שב, ז) אסר לגרד בציפורן טיט יבש מטעם טחינה אע"פ שהגירוד נעשה ביד. ולכן כתב שרק בכתישת מלח התירו כיון שאין דרך לכתות מלח ביד והוי שינוי גדול, אבל ביתר המקרים יש לאסור. והביאו השביתת השבת (סק"מ) כחיזוק לדבריו.

הטוחן על ידי שיניו, כתב המג"א (סקי"ב) שאסור מדרבנן כיון שזה בשינוי, והביאו דבריו האגלי טל (הלכה טו) וכן המ"ב (סקל"ו).

11 הנותן חיטים לריחיים של מים בשבת, לדעת המג"א (רנב סק"כ) פטור כיון שממילא הם נטחנים, והאבן העוזר (בסימן שכח) חלק עליו ופסק דהוי אב מלאכה מקל וחומר דנזקין, שהרי בזורק של חבירו לריחיים וניזק חייב דהוי כזורק לתוך האש וק"ו בשבת, דאפילו בזורה ורוח מסייעתו שפטור מנזיקין חייב בשבת. וכן כתב ערוך השולחן (רנב סע' ט) שהאליה רבה והפני יהושע ותורת שבת כתבו שדקדוקו [של המג"א] אינו דקדוק, כמו שכתב המהרש"א שם וכל הגדולים, וחלילה להעלות כן על הדעת. עכ"ל הערוה"ש. ובקרבן נתנאל (פ"א סי' לג אות ר) ביאר סברת המג"א, שאף על פי שבמלאכת מבשל חייב אף שנגמרת המלאכה לאחר זמן, אין ללמוד ממנה לעניין טחינה, כי הכל תלוי איך הייתה המלאכה במשכן, ואפייה במשכן הייתה בבישול הסממנים על ידי האש, ואילו טחינה הייתה בכתישת הסממנים על ידי הידיים ולכן הטוחן על ידי נתינת חיטים לריחיים אינו חייב. ודעת האגלי טל (הלכה ב) שהטוחן בריחיים של מים חייב, אך הוסיף שחייב רק על מה שנטחן מכח דחיפת המים שהיו נקווים כבר אצל הריחיים, אבל על מה שנטחן מכח המים שבאו כדרך הליכתן ונתווספו אח"כ פטור. בעניין זה עיין עוד בשביתת השבת (ס"ק נו-נז) ובחזון עובדיה (ח"ד עמ' רמט-רנ) שהאריכו בביאור מחלוקת זו.

12 עיין בשו"ע (שכא, יב) ובמה שביארנו על סעיף זה.

בעניין מי שחתך דק דק מע"ש ובשבת חזר וכתש עד שנעשה כקמח, האם חייב על פעולה זו: באגלי טל (סקט"ו) כתב שתלוי הדבר במחלוקת הראשונים האם יש בישול מהתורה בדבר שמבושל כמאכל בן דרוסאי. לסוברים שחייב שם יהיה חייב אף כאן ולפוטרים שם אף כאן יהיה פטור, והביאו שביתת השבת (סק"ט) וכתב שכיון שלהלכה קיי"ל שהמבשל דבר שמבושל כמאב"ד חייב (שו"ע שיח, ד ובביאור הלכה ד"ה אפילו בעודו) - גם כאן יהיה חייב.

דק דק אלא מפריד לחתיכות שאינן קטנות כל כך, אין בזה איסור[13].

באילו חומרים שייכת טחינה

טחינה שייכת בין בגידולי קרקע ובין שלא בגידולי קרקע[14]. אך כיון שעיקרה הוא בגידולי קרקע, טחינת גידולי קרקע חמורה יותר ואסורה אף במינים שראויים לאכילה כמות שהם לרוב בני האדם[15].

אבל אם טוחן דבר שאינו מגידולי קרקע שהוא גם ראוי לאכילה, כגון בשר מבושל, נחלקו הפוסקים האם שייכת בו טחינה[16].

13 ולכן מותר לקטום מאכלי בהמה על מנת לחצוץ שיניו, וכן עצי בשמים על מנת להריח בהם (ביצה לג: וכן נפסק ברמב"ם פי"א ה"ח ובשו"ע שכב, ד). ועיין ברש"י (עד: ד"ה דסלית סילתי) שפירש גבי "סלית סילתי" שהם עצים דקים להבעיר אש, והתקשה בזה האור זרוע (ח"ב סי' ס) כיון שאין דרך לטחון כל כך דק לצורך האש.

14 כמובא בגמרא (עד:) גבי העושה חביתא בשבת, כתב רש"י (ד"ה שבע חטאות) שחייב על טחינת רגבי העפר. וכן (שם) אמר רב מנשה: האי מאן דסלית סילתי חייב משום טוחן. ובביצה (סוף ז:) בעניין השוחט ביו"ט ורוצה לכסות הדם בעפר מקשה הגמרא "והא קא עביד כתישה". ופרש"י: שעדיין רגבים מדובקים הם ואינן ראוין לכיסוי אא"כ כותשן וכותש תולדה דטוחן הוא ומלאכה היא. בדרך זו כתב הרמב"ם (פ"ז ה"ה) שהלוקח לשון של מתכת ושף אותו כדי ליקח מעפרו כדרך שעושים צורפי הזהב, הרי זה תולדת טחינה. עכ"ד. והובאו דברי הרמב"ם במ"ב (סקמ"ה).

בטעם הדבר שיש איסור טחינה גם בדברים שאינם גידולי קרקע, ביאר האגלי טל (דש סק"ז אות ח) שמלאכת טחינה הייתה מהסממנים שבמשכן שחלקם כלל צְבעים שהיו מפיקים מהקרקע.

15 דבר זה נכון לפסק השו"ע (שכא, יב) למעשה, כמובא במ"ב (שכא סקל"ח). אמנם יש ראשונים שהקלו בזה, כמו שיתבאר בעמודים 192-191. ועיין במ"ב (סקל"ט) שכתב שאף שבבשר מבושל אין איסור טחינה משעה שראוי לאכילה לרוב בני האדם, לעניין טחינת גידולי קרקע לא מתחשבים בזה. בעניין זה עיין במג"א (סקי"ד) שהתיר לחתוך גרוגרות וחרובים לפני מי שיכול לאוכלם בלי חיתוך, אם אין לו צורך בחיתוך זה כלל (פמ"ג א"א סקי"ד). אבל הביאור הלכה (סע' יב ד"ה לפני זקנים) כתב שיש להחמיר בזה, לפי שבגידולי קרקע שייכת טחינה בכל אופן.

16 עיין בתה"ד (סי' נו) ובשו"ע (שכא, ט). ולהלן יובאו השיטות השונות.

א. היתר טחינה בקת הסכין

סעיפים ז-ח

זה השולחן

שו"ע שכא, ז
לדוך פלפלים

מותר לדוך פלפלין אפילו הרבה יחד והוא שידוכם בקתא של סכין ובקערה (משמע שאפילו אם אינו עושה זאת על מנת לאכול לאלתר, מותר. אבל כתב המ"ב שאין לדוך אלא את מה שצריך לאותה שבת. אולם דעת האגלי טל שאין להתיר לדוך כלל אלא אם דעתו לאכול לאלתר).

סביב לשולחנך

היתר דיכה על ידי קת הסכין

בגמרא (שבת קמא.) מובא: אמר רב יהודה: הני פלפלי, מידק חדא חדא בקתא דסכינא שרי, תרתי אסיר, רבא אמר: כיון דמשני אפילו טובא נמי. עכ"ל הגמרא. ופסקו הראשונים כדעת רבא. לכן מותר לחתוך פלפלים בקת הסכין אפילו הרבה יחד, כיוון שזו טחינה על ידי שינוי.

היתר זה הוא בין בשבת בין ביו"ט (תוספות ד"ה הני, רי"ף נח:, רמב"ם פכ"א ה"כ, הרב המגיד שם בשם רמב"ן ורשב"א, סמ"ק סי' רפב, רבינו ירוחם ח"ח ני"ב עז ע"ג, רא"ש פ"כ סי' יב וביצה פ"א סי' כא, ר"ן ביצה ו: ד"ה ומדמסקינן. ודלא כרש"י ורבינו חננאל קמא. והשאילתות אמור שאילתא קז שכתבו שדין זה הוא רק ביו"ט), וכן נפסק בשו"ע (שכא, ז).

האם הצריכו גם שידוך בקערה (שינוי אחד או שני שינויים)

כתב הרמב"ם (פכ"א ה"כ): הצריך לדוק פלפלים וכיוצא בהן לתוך המאכל בשבת הרי זה כותש ביד הסכין "ובקערה" אבל במכתשת חייב מפני שהוא טוחן. עכ"ל. מדבריו משמע שבנוסף למה שהצריכו שידוך בקת הסכין, יש להקפיד גם שידוך בקערה. וכך הבינו רוב הפוסקים (ב"י, ט"ז סק"ז, גר"א סק"ט, אליה רבה ס"ק יא. דלא כמג"א סק"ט שהבין שדיכה בקערה היא אופן נוסף של דיכה במקום קתא דסכינא, ויבחר שינוי אחד מאלו). וטעם הדבר שאסרו במכתשת משום שהוא כדרך חול. וכך פסקו השו"ע ומ"ב (סקכ"ה).

כתב המ"ב (שם) שאין חובה להשתמש דווקא בקערה, אלא כל שעושה שינוי נוסף כך שלבסוף יהיו שני שינויים, כגון שיטחן בקת הסכין על גבי שולחן או שיטחן בשולי הכלי על גבי שולחן, מותר.

טעם ההיתר לדוך בקת הסכין והאם התירו אף כשעושה כדי לאכול לאחר זמן

כתב שבלי הלקט (סי' צב) בשם הרב רבי יאשיה[17] שיש שהקשו, הרי טחינה כדרכה אסורה מהתורה, ולפי זה מדוע על ידי שינוי לא תהיה אסורה מדרבנן כשאר מלאכות שאם עשאן בשינוי פטור ואסור. והשיב בזו הלשון: קתא דסכינא שינוי גמור הוא דבין מדוך של עץ למדוך של אבן הוי שינוי כדאיתא בפרק קמא דביצה (יד.) וקתא דסכינא הוי שינוי גמור הילכך מותר לכתחלה כדאמרינן (שבת עד.) גבי בורר בנפה ובכברה חייב בקנון ובתמחוי דהוי שינוי פטור אבל אסור ביד דהוי שינוי גמור מותר לכתחלה. עכ"ל.

דברי שבלי הלקט הובאו בב"י סע' ח, וממה שמדמה לברירה ביד שהותרה כיון שנחשבת כדרך אכילה ואינה מעין המלאכה, משמע שאין לחלק בין אם טוחן על מנת לאכול לאלתר או שטוחן

17 בהגהות והערות שעל הטור כתבו שיש מגיהים ר' "ישעיה". ואכן בפסקי הרי"ד (ביצה יב:) ביאר הא דמלל מע"ש שמותר לנפח בידו אחת בכל כחו, שאין בו משום בורר, כי "התירו לו חכמים דבר מועט בשינוי גדול כזה" והוא כדברי שבולי הלקט כאן.

על מנת לאכול לאחר זמן, וזו הדעה המרכזית בפוסקים. אלא שבמ"ב (סקכ"ד) הוסיף בשם הפמ"ג (מש"ז סק"ז) שזה דווקא בתנאי שלא חותך יותר מהנצרך לאותה שבת.

אבל האגלי טל (סק"ל) תמה על דברי השה"ל, שהרי ההיתר של ברירה בידו הוא לא משום שינוי, שהרי אם יברור בידו על מנת לאכול לאחר זמן יהיה חייב, וממילא על כורחנו לומר שטעם ההיתר בברירה ביד הוא משום שאוכל לאלתר, ולא משום שנחשב שינוי[18]. לפי זה צידד האג"ט שגם היתר טחינה בקת הסכין הוא רק על מנת לאכול לאלתר.

והוסיף האג"ט והקשה, אם מותר לחתוך כדרכו דק דק כדי לאכול לאלתר, כמבואר ברמ"א סע' יב, מה הרבותא בטחינה בקת הסכין. אלא שיש לומר שכאן מדובר בפלפלים שאינם נאכלים בפני עצמם אלא כתבלין, והרמ"א שהתיר לחתוך כדרכו לאוכלם לאלתר אמר זאת רק לעניין מאכלים שנאכלים בפני עצמם, ולא כשמדובר בתבלין שניתן למאכל אחר. לפי זה כאן בא להשמיענו שאם טוחן המאכל בקת הסכין, שהוא שינוי מדרך עשיית המלאכה, לא גזרו בו רבנן אף שמדובר בתבלין, כיון שעושה זאת כדי לאכול לאלתר.

אלא שבסוף דבריו חזר להסתפק שמא מותר לדוך אפילו כדי לאכול לאחר זמן, שהרי באופן עקרוני יש לו אפשרות אחרת לדוך אף אם אינו אוכל לאלתר, על ידי שיערים ויאמר שהוא עושה זאת על מנת לאכול לאלתר, שהרי הערמה בדרבנן שרי (שבת קלט:), ע"ש באג"ט באורך. בעניין זה עיין עוד בערוך השולחן (סע' יב) וכף החיים (סקל"ז) דמשמע מהם שאין להתיר לדוך בקת הסכין אלא אם עושה כן לצורך אותה סעודה, ונראה שכוונתם לומר שעושה כן לאלתר. וצ"ע.

—

זה השולחן

שו"ע שכא, ח כתישת מלח

אין כותתין מלח במדוך של עץ, אבל מרסק הוא ביד של סכין ובעץ הפרור ואינו חושש. הגה: ודוקא מלח הגס, אבל מלח שהיה דק מתחלה ונתבשל ונעשה פתיתין, מותר לחתכו בסכין כמו שחותך הפת (כתב מ"ב סק"ל בשם פמ"ג שסוכר דינו כמלח לענין זה. אבל בשביתת השבת ס"ק מג חולק).

סביב לשולחנך

דברי השו"ע לקוחים מהרב המגיד (פכ"א ה"כ) בשם התוספתא (פט"ו הי"ג), ודברי הרמ"א מהדרכי משה שהביא מהכלבו (סי' לא לב ע"ד) בשם ר"פ וטעמו הוא שכבר נטחן מקודם וקיימא לן שאין טוחן אחר טוחן (כנפסק ברמ"א סע' יב, ויתבאר להלן).

18 נראה לענ"ד דלא קשיא מידי לשבולי הלקט, שהשה"ל לא התכוון לומר שהטוחן בקת הסכין פטור מטעם שעושה המלאכה בשני שינויים כפי שרוצה האג"ט לצייר, אלא כוונתו שטחינה בקת הסכין אינה הטחינה שאסרה התורה. בדבריו רק הביא השה"ל דוגמה לציור זה מהבורר בידו, שאף שבסופו של דבר יוצאת אותה התוצאה שמפריד הפסולת מהאוכל, כיון שעושה זאת באופן שאינו מעין המלאכה חייב.

ב. טחינת מאכלים שאינם גדולי קרקע

סעיפים ט-י

זה השולחן

שו"ע שכא, ט חיתוך בשר

מותר לחתוך בשר מבושל או צלי דק דק בסכין (מ"ב סקל"ב – ואפילו מי שאינו יכול ללעסו מחמת שהוא קשה, שרי, דאזלינן בתר רובא דעלמא). הגה: אבל אסור לחתוך דק דק בשר חי לפני העופות, דהואיל ואינן יכולין לאכלו בלא חיתוך, קמשוי לה אוכל.

סביב לשולחנך

שני הסברים להיתר חיתוך בשר מבושל

דברי השו"ע והרמ"א לקוחים מתרומת הדשן (סי' נו) שהביא שני הסברים להיתר חיתוך בשר מבושל:

א. אין טחינה אלא בגידולי קרקע - ולכן מותר לחתוך בשר מבושל ושאר מיני מאכלים. וביאר שההיתר לחתוך את הבשר הוא גם למי שאינו יכול לאכול את הבשר ללא חיתוך, לפי שהולכים אחרי רוב בני אדם ורוב בני האדם יכולים לאכול בלי חיתוך. אך בשר חי אין להתיר לחתוך בהסתמך על סברה זו, כיון שיש לחשוש לשיטת התוספות שאין הבדל בין טחינה בגידולי קרקע לבין אם אינו גידולי קרקע, ולדעתם לפי שאין הבשר ראוי לאכילה כך - שייכת בו טחינה מהתורה. עכת"ד.

לפי הסבר זה של תה"ד, לשיטת התוספות יש על כל פנים איסור טחינה בדברים שאינם גידולי קרקע (ועיין מה שנכתוב להלן בשם הנשמת אדם שזה אף לשאר הפוסקים).

ב. אין איסור טחינה בבשר חי אלא מחמת איסור טירחא באוכלין לבהמה. אבל ביתר המקרים מותר לטחון.

כאיזה הסבר לפסוק

יוצא מכאן שהשאלה אם יש טחינה בדברים שאינם גידולי קרקע קשורה לשני ההסברים של התה"ד[19]: להסבר הראשון יש טחינה אף שלא בגידולי קרקע עכ"פ לדעת התוספות, ואילו להסבר השני אין טחינה אלא בגידולי קרקע, ולכן מותר לחתוך בשר מבושל או צלי דק, ורק בבשר חי יש לאסור לא מחמת הטחינה אלא מחשש טירחא באוכלין.

בהתאם לכך מצאנו מחלוקת אחרונים איזה הסבר לפסוק להלכה, וב' שיטות בנידון:

א. הפמ"ג (א"א סק"י) פירש שדברי הרמ"א כאן הינם כפירושו הראשון של התה"ד, שיש טחינה מדאורייתא גם במאכלים שאינם גידולי קרקע[20], ומהמ"ב נראה שגם הוא חושש לכך (כמוכח בדבריו סקל"ג. ובביה"ל ד"ה דהואיל). כדעה זו אוחזים הנשמת אדם (כלל יז סק"ב) והחזון איש (ס"ס נז). הנשמ"א ביאר שאף מה שאמר תרומת הדשן שאין טחינה אלא בגידולי קרקע - אינו כפשוטו, לפי שבאמת בכל מציאות שנעשית המלאכה כדרכה ממש אין לחלק כלל בין גידולי קרקע לאינו גידולי קרקע, אלא כוונתו שבדרך כלל אין המלאכה נעשית כדרכה אלא דווקא בגידולי קרקע, שהרי אין הדרך לטחון דברים שאינם גידולי קרקע. לכן פסק הנשמ"א שאסור לגרור גבינה במגרדת מדאורייתא. וכן הובא בריב"ש (סי' קפד)

19 אולם עיין בפתיחה למלאכה שביארנו שאף לדעה שאין טחינה בגידולי קרקע אין הכוונה שלא שייכת כלל טחינה, אלא שטחינה זו חמורה פחות מטחינת גידולי קרקע.

20 אף על גב שמלשון הרמ"א "קמשוי לה אוכל" משמע שהוא משום שיווי אוכלא, והתקשה בזה הט"ז שהרי קיי"ל בסי' שכד שמותר, אין הכוונה אלא לטוחן (ביאור הלכה ד"ה דהואיל).

שאסור לגרור הגבינה במורג חרוץ, והובא בשו"ע[21] סע' י.

ב. אולם בהגהות נתיב חיים (מובא בגליון השו"ע) הבין שמסקנת תרומת הדשן והרמ"א כפירוש השני שלו, שלעולם אין טחינה בגידולי קרקע, וכל החשש הוא משום טרחא באוכלין. וכן משמע בגר"א (סע' ט). באגלי טל (סקי"ח) תלה זה במחלוקת ראשונים אחרת, והוסיף שאף לדעה זו כאשר הטחינה שינתה ממש את מהות המאכלים ישנו איסור (אם הוא מדאורייתא או מדרבנן ע"ש סק"ב).

—

זה השולחן

שו"ע שכא, י
גרידת גבינה

אסור לגרור הגבינה בשבת במורג חרוץ בעל פיפיות שקורין ראלייי"ו.

סביב לשולחנך

כן כתב בשו"ת הריב"ש (סי' קפד) ונתן שני טעמים לאיסור: א. חייב משום טחינה בכלי המיוחד לטחינה; ב. עובדין דחול בשימוש בכלי הנ"ל. הנפקא מינה בין הטעמים היא, שלפי הטעם השני יש לאסור להשתמש בכלי המיוחד לטחינה אף כשטוחן דברים שאין בהם טחינה, כגון מאכלים שאינם מגידולי קרקע או ירקות הנאכלים חיים (לדעה המתירה, עיין להלן) וכיוצא בזה.

ג. טחינה בגידולי קרקע

זה השולחן

שו"ע שכא, יב
איזו פעולה נקראת טחינה ובאלו גדולי קרקע אסורה הטחינה

המחתך הירק (מ"ב סקל"ח – בין שראויים לאוכלם חיים ובין שאינם ראויים לאוכלם חיים) דק דק, חייב משום טוחן (ביאור הלכה ד"ה המחתך – יש ליזהר בזה מאוד, כי איננו יודעם מה נחשב דק דק. והחזו"א כתב שיחתוך יותר ממה שרגיל בימי החול). הגה: וה"ה דאסור לחתוך גרוגרות וחרובים לפני זקנים. ודוקא פירות וכדומה לזה, אסור.

סביב לשולחנך

בסעיף זה מתבארים עיקרי גדרי טוחן במאכלים, וגם אנו נבארם כאן:

האם אסרו רק את הכתישה או אף חיתוך דק דק

מובא בגמרא (שבת עד:): אמר רב פפא: האי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן. אמר רב מנשה: האי מאן דסלית סילתי חייב משום טוחן. ע"כ. ממה שכתבה הגמרא 'דסלית סילתי' משמע שרק כשכותש כקמח או סולת חייב, כן כתב רא"ש (פ"ז סי' ה) בשם רבנו חננאל

21 אך יש שיישבו שהשו"ע הביא את דברי הריב"ש רק לעניין עובדין דחול ולא לעניין אחר, דאי לאו הכי יסתרו דבריו שבסע' ט לדבריו שבסע' י (כן כתב ילקו"י הערה כ).

(עד:) וכן היא דעת ריי"ף (לב.) וערוך (ערך סלת) שדווקא אם כותש אסור משום טוחן, אבל לחתוך דק אין איסור, שדבר שחותך דק דק לא שייך ביה טחינה.

אבל מרש"י (ד"ה דפרים), תוספות (קיד: ד"ה אלא), רמב"ם (פכ"א הי"ח, פ"ז ה"ה, פ"ח הט"ו), מאירי (עד:), שו"ת הרשב"א (ח"ד סי' עה) ופסקי ריי"ד (עד:) מוכח שחייב אף אם חותך דק דק. ולכן גרס רש"י: פרים סילקא באות מ"ם, כלומר חותך דק דק. וכתב הרמב"ם שהטחינה היא אב המלאכה ואילו החיתוך דק דק נחשב תולדה. וכן הרא"ש בפירושו לביצה (פ"ד סי' ד) כתב כדברי רש"י וסותר את עצמו מפירושו למסכת שבת, וציין לסתירה זו הקרבן נתנאל במסכת שבת סק"ח.

להלכה, השו"ע (שכא, יב) פסק כרש"י וכן מוסכם על הפוסקים.

מה נקרא 'דק דק'

לגבי מהו שיעור שאינו בגדר דק דק שמותר, כתב הביאור הלכה (ד"ה המחתך) שיש ליזהר מאוד בזה שכבר כתב בספר יראים ששיעור דקותן לא נודע לנו. וכן משמע בב"י שהצריך לעניין היתר אישלאנד"א (סלט) שיעשה חתיכות גדולות במקצת, וגם יהיה סמוך לסעודה. ובחזון איש (סי' נז ד"ה והנה) כתב שיעשה יותר ממה שהוא רגיל בימי החול.

בארחות שבת (פרק ה הלכה ד) החמיר שגם כשחותך לרצועות דקות הרי זה טוחן, וראיה לזה משבת (עד:) שמובא שם: האי מאן דעביד חלתא חייב י"א חטאות ואחת מהן היא הטוחן. ופרש"י: עשאן דקות מאחת שתים או שלש. אבל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד) חילק בין טחינת חומרים ששייך איסור גם ברצועות דקות, לחתוך מאכלים שאין האיסור אלא בדק דק דווקא באורך וברוחב.

באלו מיני גדולי קרקע שייך איסור טוחן

על דברי רב פפא "האי מאן דפרים סילקא חייב משום טוחן" שהובאו לעיל, כתבו תוספות (עד: ד"ה האי) דדווקא בסילקא שייך טחינה, אבל שאר אוכלין שרי. עכ"ל. מדברי הב"י (סע' יב) וערוך השולחן (סע' ב) משמע קצת שהבינו בדעת התוספות שרק במין הירק שנקרא סילקא בלבד שייך טחינה, אבל שאר ירקות שאינן סילקא אין בהן טחינה.

אמנם הרא"ש (פ"ז סי' ה) כתב: ומה שפרש"י דפרים סילקא שמחתך ירקות דק דק פירוש תמוה הוא דבר שהוא אוכל ומחתך אותו דק דק אין שייך ביה טחינה. עכ"ל. משמע מדבריו שלדעת רש"י[22] כל מיני הירקות אסורים בטחינה, וכן משמע מדברי התוספות (קיד: ד"ה אלא) שכתבו שבקניבת הירק יש איסור טחינה. גם מדברי הגהות מיימוניות (פכ"א הי"ח אות ע) בשם ה"ר יוסף רשב"ם ורא"ם (יראים סי' רעד קלג:), סמ"ג (לאוין סה יג: ד"ה הטוחן), ר"ן (לב. ד"ה אמר רב פפא) ומרדכי (סי' שסה) משמע שאף בירקות הנאכלים חיים יש איסור טחינה, מכך שכתבו שמותר לפורר לחם מאחר שנטחן כבר דלא מצינו טוחן אחר טוחן, ומשמע דאי לאו הכי שייך בו טוחן.

אבל דעת הרא"ש עצמו אינה כן, שכן תמה על דברי רש"י, שהרי דבר שנאכל כמות שהוא חי - אוכל גמור הוא ולא שייכת בו טחינה. וכן היא גם דעת ריטב"א (עד:) בשם ר"י ורא"ה והעיד שכך היא גם דעת רבו של הרא"ה. וכן כתב בחידושי הר"ן (עד:) ושלכן התיר ספר התרומה לחתוך בצלים חיים בשבת, וכך היא גם דעת המאירי (קיד:).

אמנם האגלי טל (סקי"ז אות ח) הוכיח שאף לדעתם בשחיקה ממש וכדו' שנשתנה הדבר לגמרי, יש טוחן אף בדבר הנאכל חי, דומיא דבישול דבר הנאכל חי שעדיין חייב משום מבשל שהרי נשתנה הדבר, ע"ש. וכן כתב שביתת השבת (כללי מלאכת טוחן אות ד) שאף הרא"ש לא אמר דבריו אלא בחותך דק דק, אבל הטוחן תבואה לעשות קמח או כותש לעשות גריסים

22 אולם כבר העירו שאין זה ברש"י שלפנינו. ואולי גירסה אחרת הייתה לו ברש"י.

(כההיא דאין עושים טיסני, ביצה יד.) - לכל הדעות חייב אף שנאכל כמות שהוא חי.

הרמב"ם בכמה מקומות (פכ"א הי"ח, פ"ז ה"ה. אמנם עיין פ"ח הט"ו שלא כ"כ) הוסיף תנאי כדי לחייב, והוא שיעשה החיתוך "כדי לבשלו". וכן הלשון גם בפסקי הרי"ד (כאן). וביאר הב"י שלדעת הרמב"ם כל שעושה הטחינה למטרת בישול אסור הדבר מדאורייתא בכל סוגי הירקות, ושלא למטרת בישול אינו אסור מדאורייתא, והסתפק שמא כוונת הרמב"ם שמדרבנן יש לאסור על כל פנים. לדבריו נקטה הגמרא 'סילקא' בדווקא, כיון שבדרך כלל חותכים אותה דק דק לבישול והוא הדין לשאר הירקות שחותכים אותם דק דק לבישול[23].

דבר נוסף כתב הרמב"ם (פכ"א שם): מחתכין את הדלועין לפני הבהמה ואת הנבלה לפני הכלבים, שאין טחינה בפירות. והרב המגיד הביא גירסה אחרת: שאין טחינה אלא בפירות. והתקשו[24] המפרשים בדבריו אלה.

להלכה, החמיר השו"ע (שכא, יב) שיש טחינה אף במאכלים שנאכלים כמות שהם חיים, וכן כתב המ"ב (סקל"ח), ואפילו אם אינו טוחן על מנת לבשלו, שלא כשיטת הרמב"ם.

יש לציין שלדעת הגר"ע יוסף (שו"ת יחוה דעת ח"ה, כז) אף שפסק השו"ע שיש טחינה בדברים שנאכלים חיים, כיון שרוב הפוסקים מקילים בזה, צריך לומר שהשו"ע החמיר רק מחמת ספק איסור תורה, ולכן בהצטרף ספק נוסף יש להתיר (ודלא כערוך השולחן סע' ז).

[ועיין בהערות והוספות שבסוף הספר לבירור נרחב בשיטות הראשונים בסוגיה זו בדרך שתתרץ הרבה מהקושיות העולות בדרך לימודה, וכן בירור דעותיהם בסוגיות נוספות בהן לא גילו דעתם בפירוש, כגון הדיון האם יש טחינה בחיתוך בשר (לעיל בשו"ע סע' ח-ט) וכן דין 'אין טוחן אחר טוחן' (להלן) ועוד, ע"ש באורך].

חיתוך גרוגרות וחרובים לפני הזקנים

בתוספתא (ביצה פ"א הי"ג, שבת פט"ו הי"ג) מובא שאסור לחתוך גרוגרות וחרובים לפני זקנים שאין יכולים ללעוס מאכלים אלה אם לא יחתכום דק דק. הב"י הביא את דברי התוספתא וכן הביאה הרמ"א להלכה (שכא, יב). המ"ב (סקל"ט) ביאר שזהו דין מיוחד דווקא לגידולי קרקע, שאע"ג שלרוב העולם הם ראויים לאכילה ללא חיתוך, לא הולכים בזה אחר רוב העולם, כדלעיל בסע' ט לענין בשר צלי, שכיון שהוא גידולי קרקע – דינו חמור יותר, שעיקר טחינה בגידולי קרקע היא.

בעניין זה כתב המג"א (סקי"ד) שדווקא לפני הזקנים אסור לחתוך גרוגרות וחרובים, אבל לפני מי שיכול ללעוסם כך מותר. מדבריו למדים שמותר לטחון דבר שלרוב בני אדם נאכל ללא טחינה, אם הטוחנו אינו עושה כן כדי לאפשר לעצמו הטחינה, ואף לא כדי להקל על האכילה בלבד, אלא ללא שום צורך [פמ"ג א"א סקי"ד]. אבל הביה"ל (סע' יב ד"ה לפני זקנים) הביא את דברי הפמ"ג וכתב שיש להחמיר בזה, לפי שבגידולי קרקע שייכת טחינה בכל גווני.

---

23 בביאור טעם התנאי של "כדי לבשלו", דעת ערוך השולחן (סע' ד) שאין לומר שכדי לבשלו הוא תנאי, אלא שכשחותכים לבישול בדרך כלל חותכים דק ולכן נקט לשון זו. אך עיין במנחת חינוך (מוסך השבת, טוחן) ובאגלי טל (סקי"ז אות ג) שלא הבינו כך. ומשו"ת הרשב"א (ח"ד סי' עה) משמע ש"כדי לבשלו" היינו כל שעושה לאחר זמן ולא לאלתר [ואזיל לשיטתיה שלאלתר שרי. יתבאר להלן].

24 הרב המגיד (פכ"א הי"ח) הביא שתי הגרסאות וכתב ששתי הנוסחאות אינן מובנות לו, אך הגירסה שאין טחינה אלא בפירות נראית יותר. גם בתשובת הרשב"א (ח"ד סי' עה) כתב שקשה על הגירסה ברמב"ם שאין טחינה בפירות אלא בתבואה שהרי עיקר טחינה בפירות וסילקא עצמה הויא תיובתיה. ועיין כס"מ שם בסופו. ועיין עוד באור זרוע (ח"ב סי' ס) שתמה על הרמב"ם, וכן בערוך השולחן (סע' ה-ו).

—

זה השולחן

מותר לפרר לחם לפני התרנגולים, דהואיל וכבר נטחן אין לחוש, דאין טוחן אחר טוחן.

רמ"א שכא, יב לפורר לחם לתרנגולים [האם יש טחינה אחר טחינה]

סביב לשולחנך

כן כתב ה"ר יוסף בשם רשב"ם, והובא בהגהות מיימוניות (פכ"א הי"ח אות ע), וכן כתבו האור זרוע (ח"ב סי' ס), סמ"ג (לאוין סה יג: ד"ה הטוחן), ר"ן (לב. ד"ה אמר רב פפא) ומרדכי (סי' שסה). ובביאור הגר"א (סע' יב ד"ה ודוקא) הביא ראיה לזה מדברי התוספתא (פט"ו) "מוללין את המלול", ע"ש.

אמנם המשנה למלך (הלכות חמץ ומצה פ"א ה"ג) הוכיח מדברי הרמב"ם שיש טחינה בפת, וכן משמע מתשובת הרשב"א המובאת בכס"מ (פכ"א הי"ח) ומדברי התה"ד (סי' נו) שהובא בב"י (סי' שכא) שכתבו באופן פשוט שיש טחינה אף בלחם, וכתב שדין זה נתון במחלוקת בין הראשונים. אולם נראה שרוב הפוסקים לא הבינו כן, שהרי בב"י לא העיר כלום מזה ובשו"ע (שכא, ט) אף הביא את דברי התה"ד להלכה, וברמ"א לא העיר על כך דבר, וכן יתר האחרונים לא העירו שיש חולקים בזה [ובלאו הכי דיוקו של המל"מ מהתה"ד אינו מובן, שנראה שדייק כן מהעתקת הב"י את התה"ד וזו לשונו: דבשר מבושל או צלי מודו כולי עלמא דשרי לחתכו דק דק בסכין ולא דמי לעצים ולפירות "ולחם" דאינהו כולהו גידולי קרקע ויש במינם טחינה עכ"ל. אך המעיין בדברי התה"ד שם יראה שבמשפט לפני כן כתב שדבריו אלו הם רק אילולי הטעם דאין טחינה אחר טחינה, אבל למעשה הוא מודה להם להלכה. וצ"ע]. יחד עם זאת, להלן יבואר שישנם אופנים שבהם לכל הדעות ישנו איסור טחינה אחר טחינה, ולפי זה ניתן לומר שאין כלל מחלוקת בין הראשונים אלא כל אחד דיבר על מציאות אחרת, וכן כתב במפורש שביתת השבת (כללי מלאכת טוחן סק"ז) ודחה את דברי המשנה למלך.

זר זהב סביב

אופנים בהם לכל הדעות יש איסור טחינה אחר טחינה

אם פעולת הטחינה הראשונה או התועלת שלה נתבטלו לגמרי, חוזר למקומו איסור טחינה מהתורה.

הפוסקים העלו מספר קושיות על הסְבָרה שאין טחינה אחר טחינה:

בשו"ע (שב, ז) כתב שהמפורר טיט יבש הוי טוחן, והקשה עליו בגליון רע"א (שם) הרי הטיט היה מפורר ונדבק אחר שהתייבש וקיי"ל דאין טוחן אחר טוחן. בדומה לכך מצינו שהכותש רגבי עפר הוה תולדה דטוחן (ביצה ז:) וכן השָף מתכת (רמב"ם פ"ח הט"ו) והשָף חרס (ירושלמי פ"ז ה"ב), והרי כל אלו כבר נטחנו מקודם ומדוע מתחייב.

בביאור דין זה נאמרו תירוצים שונים באחרונים:

שביתת השבת (כללי מלאכת טוחן סק"ז) חילק בין מקרה שהטחינה הראשונה התבטלה לגמרי או שטחן שוב עד שנעשה סולת ופנים חדשות באו לכאן, שבזה חייב אף על הטחינה השנייה, לבין טחינה של דבר שנטחן ועדיין קיימת הטחינה, כמו במפרר לחם, שבזה אמרו שאין טוחן אחר טוחן.

לעומתו, האגלי טל (סקל"ה) ביאר שהסמ"ק שהחמיר בכסכוס טיט יבש סובר כראשונים שיש איסור טחינה גם באופן שאינו מכשיר לאכילה או לשימוש עתידי[25], וגם אני זכיתי לכוון לסברה זו, כמו שנתבאר בהערות והוספות שבסוף הספר, ע"ש בביאור שיטות הראשונים.

25 לפי זה חידש (סע' טו) שכיון שמדובר במידי דרבנן ניתן לסמוך על יתר הראשונים הסוברים שאין איסור טחינה אלא כשהטחינה מכשירה לאכילה או לשימוש, ועל פי זה להתיר לכסכס בגד כדי להסיר ממנו טיט יבש.

לפורר טבק הרחה בידיים

מותר לפורר בידיים טבק הרחה שנדבק, לפי שאין טוחן אחר טוחן.

כן כתבו הרב טל אורות (דף לג ע"ד) והתהלה לדוד (סקט"ו), וכן כתבו להלכה הבן איש חי (משפטים אות ז) והגר"ע יוסף (חזון עובדיה ח"ד עמ' רנב).

מכל מקום לדעת הבן איש חי (שו"ת רב פעלים ח"ב סו"ס נא) אסור לתת מי ורדים לתוך הטבק, ואילו הגר"ע יוסף (שם) מתיר אם עושה כן לאלתר, דריחני כאוכלין דמי (ע"פ הר"ן פסחים כ:).

—

זר זהב סביב

טחינת מאכלים מבושלים

מותר לרסק ירקות מבושלים, כגון תפוחי אדמה, גזר וכדומה, כדי לאוכלם בקלות.

בשו"ע (שכא, יט) התיר לגמור שחיקת הריפות בעץ פרור בקדירה בשבת, אחר שמורידים אותן מעל האש. ובב"י שם הביא מתשובת הרמב"ם שההיתר בזה הוא כיון שנגמר בישולן מע"ש שוב אין איסור בשבת לשוחקן. מדברי התהלה לדוד (סי' רנב בהשמטות) משמע שטעם ההיתר הוא שקודם הטחינה היה המאכל גוש אחד, ואף אחר הטחינה נשארה העיסה גוש אחד. אבל החזון איש (נ"ח סק"ט ד"ה סימן) ביאר שהבישול מפקיע את הטחינה, וכן כתב בשמירת שבת כהלכתה (פ"ו ה"ט). לדבריהם נראה, שאף אם מרסקו לחתיכות קטנות מותר.

ד. היתר טחינה לאלתר

זה השולחן

רמ"א שכא, יב טחינת מאכלים לאלתר

כל זה לא מיירי אלא בחותך ומניח, אבל אם חותכו לאכלו מיד הכל שרי מידי דהוי אבורר לאכול מיד דשרי (במ"ב סקמ"ה כתב שיש המפקפקים בהיתר זה, לכן נכון לחתוך חתיכות גדולות קצת. ומ"מ הנוהגים לחתוך הבצלים והצנון דק דק אין למחות בידם דיש להם על מי שיסמוכו. עכ"ל. ואילו החזון איש בסי' נז החמיר בזה).

סביב לשולחנך

דעת הרשב"א והר"ן בעניין חיתוך לאלתר והחולקים עליהם

בשו"ת הרשב"א (ח"ד סי' עה) כתב דמסתברא דהא דפריס סילקא וחייב זה דווקא במחתך דק דק כדי לאוכלו למחר או אפילו לבו ביום ולאחר שעה, לפי שדרכו של סילקא לחותכו דק דק בערב בישולו, וכל שדרכו בכך ומניחו לאחר שעה חייב. אבל לאוכלו מיד מותר, לפי שלא אסרו על אדם לאכול מאכלו חתיכות גדולות או קטנות, כעניין שאמרו (עד.) לעניין בורר שאם בורר אוכל בידו לאלתר מותר, אלמא: כל שאוכל לאלתר כדרך שדרכן של בני אדם לאכול אף על פי שיש באותו צד בעצמו חיוב חטאת בשמניח לאחר זמן ... כמו כן דכוותה היא. עכת"ד.

מדבריו משמע שטחינה לאלתר אינה דרך טחינה אלא דרך אכילה, ומותרת. ובשו"ת רב פעלים (ח"א או"ח יט) ביאר סברתו, שהואיל ודרך אדם ללעוס בשיניו היטב לפני שיבלע המאכל, לכן גם כשחותך בסכין לאלתר אינו נחשב דרך אכילה, כיון שעושה כן רק על מנת להקל על הלעיסה בפיו. הר"ן (לב.) כתב אף הוא

את דברי הרשב"א הנ"ל. ובבאור הגר"א הביא ראיה לדבריו מדברי המשנה (שבת קנה.) שאוסרת לרסק את השחת והחרובין לפני הבהמה, ומבואר בגמרא (שם) שזה משום מיטרח באוכלא, ולא מוזכר כלל שיש בזה איסור טחינה.

לעומתם, שלטי הגיבורים (לב. סק"ג) פקפק בהיתרו של הרשב"א, לפי שלא מצינו היתר לאלתר אלא בבורר, וציין לדבריו המג"א (סקט"ו) ומשמע שכוונתו להחמיר כמותו, אבל העיד שבמדינתנו נהגו לחתוך הצנון דק דק מאד וכתב שיש להם על מי שיסמוכו. גם בשו"ת משכנות יעקב (סי' קד) החמיר בזה[26], ואף החזון איש (סי' נז ד"ה אבל) טען שכל הראשונים לא סברו כרשב"א, ועוד שמסברה יש לחלק בין בורר לאלתר לטוחן שטוחן משנה צורה הראשונה יותר. ועוד שלשון התוספתא דמרסקין גרוגרות וחרובין 'לפני' הזקנים, משמע שהיה זה לאלתר ובכל זאת חיזר אחר דרך שינוי של קת הסכין, ולכן החמיר שאין לרסק בננות לתינוק אלא בקת הסכין. בשו"ת משכנות יעקב (שם) הוכיח גם כן מלשון התוספתא הזו לאסור, אבל שביתת השבת (סקי"ב) דחה הראיה, וסבר שהטעם אינו משום איסור טחינה אלא משום טירחה באוכלים (כמו שכתב הגר"א המובא לעיל).

הלכה למעשה

הב"י דן באופן עשיית סלט בשבת, וכתב: נמצינו למדין דמותר לחתוך בשבת קיבוץ ירקות שקורין אינשלאד"ה (סלט) והוא שיאכל לאלתר לדברי הרשב"א ... ומשמע דליכא מאן דפליג עליה דהרשב"א בהא דהא שפיר מייתי ראיה מההיא דבורר. עכ"ל. אחר כך צירף הב"י שיטות נוספות כדי להתיר חיתוך סלט דק דק, וסיים: ומכל מקום נכון הדבר להזהיר שיחתכום לחתיכות גדולות קצת ושיאכלו לאלתר וכל כהאי גוונא נראה דלית ביה בית מיחוש לדברי הכל.

מדבריו משמע שמעיקר הדין הלכה כרשב"א, אלא שלתוספת הידור יש להחמיר לעשות חתיכות גדולות קצת. כדברי הב"י פסקו למעשה המ"ב (סקמ"ה), אגלי טל (סע' יא) ושביתת השבת (סקי"ב). וכן פסקו בשו"ת יחוה דעת (ח"ה סי' כז) ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד) ולפי זה התירו למעך בננות לאלתר לפני התינוקות.

אבל כאמור החזון איש החמיר בזה, ובעקבותיו החמיר השמירת שבת כהלכתה (פ"ו ה"ח). אמנם בהערה כא צידד להתיר לרסק על ידי כף, ואף שהחזו"א אסר גם את זה, מכל מקום עצם השימוש בכף מהווה שינוי ומותר לטחון כך, כטחינה בקת הסכין.

זר זהב סביב

הכלי שעימו חותך הירק לאלתר

כתבו הפוסקים שדווקא כשחותך בסכין או בידו או בכל כלי שאינו מיועד לטחינה - מותר, אבל אם חותך בכלי המיועד לטחינה אסור הדבר מהתורה.

מכיוון שהיתרו של הרשב"א מבוסס על ההיתר לאכול לאלתר שמקורו בדיני בורר, כתב בשו"ת הריב"ש (סי' קפד) שבכלי המיועד לטחינה אסור לטחון מדאורייתא, בדומה לנפה וכברה שאסורה הברירה בהם מדאורייתא. והביאו הביאור הלכה (ד"ה מידי). בדרך זו כתבו האגלי טל (סע' יא) ושביתת השבת (סקי"ג) שבכלי המיועד לכך החיתוך אסור.

הביאור הלכה (סע' יב ד"ה מידי) הסתפק לגבי כלי שאינו מיועד לטחינה אלא שהוא סכין גדול,

26 והביא ראיה מכך שרב חסדא היה פרים סילקא מלפני השבת על מנת להכינה לאכילה (קיט.), ומכך שלא עשה כן בשבת עצמה משמע שהדבר אסור, ודלא כהרשב"א. אבל בשביתת השבת (סקי"ב) תמה על ראיה זו: הרי סילקא אינה נאכלת כמות שהיא חיה והאוכלה קודם הבישול מברך עליה שהכל (ברכות לח:), אם כן מה שהוצרך רב חסדא לחותכה אינו מטעם איסור טחינה אלא כדי לבשלה שתהיה ראויה לאכילה בשבת.

שמא יש לומר שאסור לחתוך בו מדרבנן דומיא דקנון ותמחוי שאיסור הברירה בו הוא מדרבנן, ואילו הערוך השולחן (סע' ט) חלק עליו והתיר להשתמש בו. ועיין בפתיחה למלאכה שהבאנו מחלוקת זו וביארנו אותה, וכן עיין שם הערה 8 לעניין שימוש ב"סלייסר" (אבל בסכין רגיל אין איסור לכו"ע, לפי שיש דרך אכילה בסכין, ואע"ג שמשמע מהריב"ש שמחמיר גם בזה. ביה"ל על פי פמ"ג, וכן כתב אגלי טל סקכ"ג אות א שהם מעשים שבכל יום).

מאכל בהמה

למתירים חיתוך לאלתר, אף דבר שאינו ראוי למאכל אדם אלא למאכל בהמה, מותר לחותכו.

כן כתב הביאור הלכה (שכא, ט. ד"ה ואינן).

—

זר זהב סביב

טחינת תבלינים ושאר דברים שאינם נאכלים אלא על ידי תערובת

מהמגן אברהם (סק"ט) והגר"א משמע שאף תבלינים או שאר דברים שאינם נאכלים כמות שהם אלא בתערובת מותר לחותכם לאלתר, אולם האליה רבה נשאר בזה בצ"ע. ושעה"צ (סק"ל) הביא מחלוקתם.

—

זר זהב סביב

טחינת שאר דברים לאלתר

נחלקו האחרונים האם מותר לחתוך דברים שאינם נאכלים דק דק כדי להשתמש בהם לאלתר, כגון לפורר הדס על מנת להריח בו לאלתר וכיוצא בזה.

הברכ"י (סק"א) כתב בשם שו"ת בית יהודה (ח"א או"ח כו) שמותר לפורר הדס כדי שיהא ריחו נודף ויוכל ליהנות מריחו מיד. אבל האגלי טל (סקכ"ז) חולק על זה ואוסר, לפי שרק במאכלים נאמר היתר זה, כיוון שדרך אכילה אינה דרך מלאכה. אמנם לדברי הברכ"י יש לומר שכל שהוא דרך שימושו 'דרך אכילה' קרי ליה. למעשה כתב בילקו"י (סע' כג) שהמקילים יש להם על מה שיסמוכו.

